

versus.

Et fac orchi quod serpentes N. que
 cuncta bona suggerentes N. cuncto
 non inquinent nostras mentes,

versus rep. Modus etc.

Tu qui es infinitivus
 30 summus herus vere divus,
 horum quivis tecum vivus
 celi paceque fruatur.

Zu den Besserungen und Ergänzungen, die übrigens für sich sprechen mögen, Folgendes: Unter den aus der Fremde Gekommenen, die ungerechtes Gut einheimen (5—6), sind wohl die Juden zu verstehen. 12—14 beziehe ich auf falsche Lehrer, Sophisten, Volksverführer (etwa Wyclef, Huß), die Wahrheit mißbrauchend, Falschheit verhüllend, (der Bosheit) „durch die Finger sehend“. 15—18 verstehe ich nicht. Daß die giftsäenden Ränkespinner (19—21) für *klug* (nicht *schamhaft*) gehalten werden, erhellt auch aus N's Anmerkung: „vor *proch* getilgt *sapientes*.“ 22—25. Der *conjunctivus* wird als Kuppler gefaßt, welcher unzünftiges Zusammenwohnen vermittelt, und mit Süßigkeit vergiftet, infiziert: *insectivus* ist hier sinnlos; die letzte Zeile muß bedeuten: ‚Manch einfältiges Blut wird so betrogen‘, eine wörtliche Übertragung aus dem Deutschen ins Lateinische, wie *digitos pertueri!* 26—27. *fac quod* steht auch No. 8, 21. Die Höllenschlangen, die alles Gute vorspiegeln, weisen auf die Verführung Evas.

Was Inhalt und Tendenz seiner lat. Poesie betrifft, stellt sich Johann Barba zu den Moralisten: er ist ein strenger, frommer Sittenrichter, alle seine Lieder geißeln, freilich in ganz allgemeinen Phrasen, ohne individuelle Züge, die Schlechtigkeit der Welt und schließen mit dem stereotypen Hinweis auf das Jenseits.

Von den deutschen Gedichten der Hs., besonders den Rüge- und Schimpfliedern auf den jungen Bischof von Lüttich, Johann von Baiern, soll an anderer Stelle die Rede sein.

Utrecht.

FRANTZEN.

BOEKBESPREKINGEN.

E. TAPPOLET, *Die alemannischen Lehnwörter in den Mundarten der französischen Schweiz*, I (Bazel, 1913); II (Straatsburg, 1917).

Het belang van de voortreffelike onderzoekingen van Prof. Tappolet over de Duitse¹⁾ woorden in de talen van Frans-Zwitserland is, afgezien van de vele biezonderheden de woorden zelf betreffende — waaraan het tweede deel, dat een etymologies woordenboek vormt, is gewijd, — dat zij zich tot een nauw

1) *Alemannies* noemt de schrijver ze, om te doen uitkomen dat hij de Germaanse woorden die reeds in de Franse algemene taal voorkomen, wil buitensluiten. Hij behandelt alleen die welke uit het aan Frans grondgebied palende Duits-sprekende Zwitserland zijn ontleend.

omschreven en, door de studieën van Zwitserse geleerden in de laatste tijd hoe langer zo beter gekend ¹⁾ taalgebied beperken. Daardoor krijgen de uitkomsten ervan een welkome scherpte van omtrek.

Hij bestudeert de overgenomen woorden als taalgeleerde en als geschiedschrijver; zowel de vorm- en zinsverandering die zij in de nieuwe omgeving ondergaan, als de betekenis die zij hebben voor de betrekkingen tussen Frans- en Duits-Zwitserland, trekken zijn aandacht. Natuurlijk dringen zich daarbij vergelijkingen aan ons op met andere talen, en ondergetekende is in het bijzonder getroffen door de overeenkomst, en ook door het verschil, dat de ontlening waarover het werk van Prof. Tappolet handelt, vertoont met die der Franse woorden in het Nederlands.

Het zijn vooral de als pachters, handwerkers, knechts en meiden in het Franse gebied wonende Duitsers, die aanleiding tot het ontlenen hebben gegeven; deze immigratie heeft vooral in de XIXe eeuw plaats gehad; de bloeiende uurwerkindustrie riep de landbewoners naar de steden en, om hen te vervangen, waren vreemde krachten nodig. (Over de in vroegere tijd ingedrongen Duitse elementen spreekt de schrijver slechts terloops: Duits bestuur van de bisschop van Bazél over de Berner Jura, vestiging der Wederdopers in de XVIe eeuw). Zo gaat ook hier de invloed uit van vreemdelingen gevestigd in het ontlene land; daartegenover komen eveneens in aanmerking Franse handwerkers die hun leertijd in de Elzas doorbrachten. Niet anders was het met de betrekkingen tussen Frankrijk en ons: de krachtigste stoot kwam van de Fransen die zich in ons land vestigden, maar reizen van Nederlanders in Frankrijk droegen het hunne bij.

Het grote verschil bestaat hierin, dat de kring van waaruit in Zwitserland is overgenomen, sociaal lager staat dan dat bij ons het geval was. Niet alleen is daardoor de gebruiksfere beperkter, maar bovendien bepaalt zich de ontlening bijna geheel tot „techniese” ²⁾ woorden; zeer zeldzaam zijn de adjectiva en de woorden met algemene en wijde betekenis. Een verder gevolg is, dat ontleningen aan de geschreven taal zo goed als niet voorkomen en dat het ontleende woord vaak een ongunstige schakering heeft gekregen; ook het feit, dat met een zekere voorkeur verachtelijke begrippen door vreemde woorden worden aangeduid. Deze laatste kunnen voor een deel als eufemismen in gebruik zijn gekomen, maar zonder twijfel speelt de inferioriteit van de personen die de ontlening hebben veroorzaakt, daarbij een rol. Merkwaardig is, dat voor drinken en wat daarbij hoort, en voor roken, zoveel Duitse termen voorkomen. Van de ongunstige nuance die aan overgenomen termen eigen wordt, geeft de schrijver zeer tekenende voorbeelden: „bezahlen gebruikt de bewoner van het Canton de Vaud, als daarmede voor hem een sterk onaangenaam gevoel verbonden is” (trouwens, zo wordt in het dialect van Genève het Ital. *pagare* ebezigd).

Ook hier, evenals bij elk taalprobleem, blijft veel raadselachtig. Waarom wordt bijvoorbeeld van een wagen alleen voor de zitplaats, en waarom wordt

1) De heer Tappolet zelf heeft tussen 1913, toen zijn eerste deel verscheen, en 1917 het getal overgenomen woorden van ongeveer 600 tot 964 weten te vermeerderen (II, p. XIV).

2) De schrijver onderscheidt: „Bedürfniss-” en „Luxuslehnwörter”

in de betekenis van „zweep” een Duits woord gebruikt? Zonder twijfel is niet zelden, evenals ten onzent, de ontlening te verklaren door de omstandigheid dat de vreemde taal één woord heeft voor een begrip dat de inheemse door een omschrijving uitdrukt; Tapolet vermeldt de schroefhaak, die *le strube* wordt genoemd (*Schraube*), terwijl anders een combinatie als *crochet à vis* of *vis à crochet* nodig zou zijn geweest.

Wat de vormveranderingen betreft, zo vinden wij ook hier „mooispreekvormen”, bijvoorbeeld *gaštr* (*Gast*), welks *r* waarschijnlijk berust op de verhouding tussen patoisvormen als *arb*, *quat*, *pauv* tot de officieel Franse uitspraak *arbre*, *quatre*, *pauvre*. Omgekeerd is *Schallwerk* tot *tsalvèr* geworden, omdat Frans *ch* in het patois *ts* is, bijv. *chat* - *tsa*; *tsalvèr* is dus een „hypercorrecte” patoisvorm; immers er zijn genoeg inheemse woorden met *š* beginnende; de *ts* kan dus niet door „klanksubstitutie” worden verklaard.

Uitvoerig behandelt Tapolet het geslacht der Duitse woorden in het Franse gebied. Indien dit hetzelfde is als in het Duits, dan kan dat een gevolg hiervan zijn dat het is ingevoerd door Duitsers die Frans kenden en, in het Frans, de hun eigen woorden natuurlijk met het juiste geslacht gebruikten. Evenwel kunnen ook andere omstandigheden die gelijkheid — die vaker voorkomt dan verandering — hebben veroorzaakt; het natuurlijk geslacht, de vorm van het woord en de betekenis, d. i. het verband met inheemse woorden die ongeveer hetzelfde beduiden, spelen daarbij een grote rol. Het neutrum wordt in het Frans zowel tot mannelik als tot vrouwelijk geslacht. Voor niet weinig woorden is het genus onzeker, ongeveer 16 percent voor die waarbij van natuurlijk geslacht geen sprake kan zijn. De woordvorming leert ons dat slechts één Duits prefix met een Franse stam verbonden wordt, nl. *ver-*, bijv. *se fercompter*, „zich verrekenen”; omgekeerd worden de Franse voorvoegsels *re-*, en *en-* vaak vóór Duitse werkwoorden geplaatst, en *re-* heeft hier meestal, evenals in de Franse volkstaal, het begrip van herhaling verloren. Onder de afleidingen zijn de met Frans diminutief-suffix *-et*, *-elet* gevormde talrijk, welk suffix in het Zuiden samenvalt met het Duitse achtervoegsel *-li*.

Bij de betekenis-overgangen treft ons, evenals bij de Franse woorden in het Nederlands, dat ook in Zwitserland termen zeer vaak slechts in één bepaalde zin worden overgenomen; *zeigen* is in Frans-Zwitserland in gebruik voor het „aanwijzen op de schijf van de schoten”, en heeft zich van daaruit in allerlei nieuwe richtingen ontwikkeld: „als kegeljongen dienst doen”, „zich verstoppen”, „iemand stilletjes toestoppen, bijv. een vals geldstuk”. Terecht doet de schrijver uitkomen dat men bij ontleende woorden verdacht moet zijn op grilliger betekenisveranderingen dan bij inheemse, ook omdat vreemde woorden onjuist kunnen zijn opgevat, daar de Franssprekenden het Duits niet verstaan. Zo verklaren zich de overgangen van *zeigen* alleen door aan te nemen dat het oorspronkelijke Duitse woord aan hen die het gebruiken onbekend is.

Amsterdam.

J. J. SALVERDA DE GRAVE.

J. B. BESANÇON et W. STRUIK, *Précis historique et Anthologie de la littérature française*, 2 vol., J. B. Wolters, Groningue—La Haye.

Nous nous faisons un plaisir d'annoncer ces deux beaux volumes, qui font grand honneur à leurs auteurs et aux vaillants éditeurs qui, malgré les temps difficiles, ont doté nos écoles et le public cultivé d'une publication qui est une joie pour les yeux des lecteurs. Ceux-ci y trouveront, encadrées d'un texte admirablement imprimé, des illustrations abondantes qui font revivre pour nous les anciennes époques et les physionomies d'écrivains célèbres. Ils y trouveront aussi, pour illustrer mieux encore l'histoire littéraire de la France, un choix très riche de fragments en prose et en vers des auteurs cités, de sorte que je ne sache pas de lecture plus attachante que ce *Précis*, d'autant plus qu'il a été composé avec le plus grand soin et dans une langue d'une pureté réjouissante.

Le premier volume embrasse tous les siècles qui précèdent le dix-neuvième; le second, de dimension égale, est consacré en entier à ce dernier; on voit toute l'importance qui a été donnée à la littérature moderne, et, ajoutons-nous, aux œuvres les plus récentes, puisque les poètes symbolistes occupent à eux seuls cinquante pages. Voilà ce qui suffirait à différencier ce livre d'autres manuels de littérature française. En outre, le moyen âge y a trouvé la place à laquelle elle a droit, et on pourrait donc dire que, du commencement à la fin, ce livre a été conçu sur un plan personnel et soigneusement dressé.

J'ai lu avec soin les pages consacrées aux œuvres médiévales, et je me permets de faire ici quelques petites remarques, pour montrer l'intérêt que le livre de M.M. Besançon et Struik m'inspire. Après une introduction sur la langue française, ses origines et ses plus anciens monuments, sont traités successivement l'épopée nationale, les romans antiques et les romans bretons, l'histoire, la poésie satirique, la poésie didactique et morale, la poésie lyrique et la poésie dramatique. C'est naturellement la *Chanson de Roland* qui occupe la place d'honneur dans le chapitre de l'épopée; l'exposé qui l'accompagne s'inspire, comme de droit, des magistrales études de Bédier; mais peut-être que celui-ci ne souscrirait plus à la phrase: „Il y a eu étroite collaboration entre les trouvères et les clercs"; du moins, dans le IVe volume des *Légendes épiques* il insiste beaucoup moins sur ce point que dans les premiers. Dans la partie consacrée aux romans bretons il règne une certaine confusion, parce que les fragments de *Lancelot* ont été empruntés aux *Romans de la Table ronde* de P. Paris, non pas à Chrétien de Troyes lui-même; le premier morceau provient du roman en prose. Or, l'exposé pourrait faire croire que tout appartient au *Roman de la Charrette* (dans la table des matières, non seulement tous les fragments de *Lancelot*, mais même ceux de *Tristan* sont attribués à Chrétien). Pour le reste les auteurs se sont bien tirés de la difficulté d'exposer en quelques alinéas le chapitre épique des romans bretons et du Graal; je fais seulement remarquer que c'est à tort que, à la p. 19, les lais bretons (qui étaient lyriques) ont été identifiés avec les lais français (narratifs). Les romans d'aventure, qui font l'objet du § 18, sont bien caractérisés, mais la *Châtelaine de Vergi* ne devrait pas figurer dans la liste; ce récit pathétique est bien autre chose que „la réunion finale de deux

amants après des obstacles de tout genre qui l'ont retardée". Quant au *Roman de Renart*, il va de soi que les auteurs, qui sont si bien renseignés, ont profité du beau livre de L. Foulet; mais alors, est-il juste de dire que les origines sont encore „mal éclaircies", et n'aurait-il pas fallu donner un peu plus de relief à l'*Ysengrimus*? Enfin, au chapitre de la poésie dramatique, j'aurais voulu qu'il eût été fait mention de quelques fragments de mystères antérieurs au XIVe siècle, qui sont si importants pour relier ces pièces au théâtre qui précède.

Et voilà! En ma qualité de philologue, familier avec l'„analogie", j'ose étendre mon jugement favorable aux parties du *Précis* qui échappent à ma compétence.

Amsterdam.

SALVERDA DE GRAVE.

Libro de Apolonio, an old Spanish poem, ed. by C. Carroll Marden. I, *Text and Introduction* [*Elliott monographs in the romance languages and literatures*, ed. by Edward C. Armstrong], Baltimore, Johns Hopkins, Press; Paris, Champion, 1917.

Nous tenons à signaler brièvement l'apparition de cette édition qui contient un vieux texte espagnol, intéressant à cause de sa date et des nombreuses questions qu'il nous pose. Quand l'auteur aura publié le second tome, devant contenir un commentaire, une étude de la langue et un vocabulaire, nous comptons revenir sur cette publication. Disons dès maintenant que l'introduction contient déjà plusieurs renseignements utiles sur l'auteur et la date, sur la légende et les versions espagnoles, enfin sur les sources du *Libro de Apolonio*. La démonstration faite notamment, d'après Klebs, pour prouver que le texte espagnol remonte, non à une version française, mais à un texte latin, semble de tout point convaincante.

L'édition suit de près l'unique ms. conservé du *Libro de Apolonio*; le commentaire nous donnera les éclaircissements et les corrections nécessaires. On peut pourtant se demander pourquoi M. Marden n'a pas imprimé *dar l'e* au lieu de *dar te* (99b) et *e le yo-grand grado* au lieu de *el'e yo grand grado* (165b).

Leiden.

K. S. D. V.

INHOUD VAN TIJDSCHRIFTEN.

Zeitschrift für deutsche Philologie, XLVIII, 2 u. 3. F. Kauffmann, Der Stil der gotischen Bibel [*Forts.*]. — Carla Weidemann, Stephan Roth als Korrektor [belangrijk voor de verhouding tusschen de taal van den auteur en die der drukkerij in de 16^e eeuw!]. — Miszellen [o. a. F. Holthausen, Gotica; A. Heinrich, Johannes Roth's Gedicht von der Keuschheit; Wolfg. Stammer, Herders Mitarbeit am *Wandsbecker Bothen*]. — Rezensionen [o. a. J. Fritz, *Das Volksbuch vom Dr. Faust*; P. Zincke, *Georg Forsters Briefe*; M. Fischer, *Heinrich von Kleist, der Dichter des Preußentums*; H. Schneider, *Studien zu Heinrich von Kleist*]. — Neue Erscheinungen. — Nachrichten. — Preisauflage.